

УДК 338.23 : 631.147

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

В.А. Чудовська
аспірантка

Інститут агроекології і природокористування НААН

Удосконалено організаційно-економічний механізм розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції шляхом застосування економічних методів і важелів при взаємодії нормативно-правового й інформаційного елементів на основі державної підтримки.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, органічне виробництво, екологічне маркування, державна підтримка, сертифікація.

.....

Формування та функціонування ефективного агропродовольчого ринку, зокрема органічної сільськогосподарської продукції, адаптованого до умов ринкової економіки, неможливе без відповідного організаційно-економічного механізму, що забезпечує вдосконалення системи управління, виробничо-організаційних відносин, фінансову стійкість і прибутковість, збалансованість інтересів суб'єктів господарювання, суспільства й держави. Така гармонізація інтересів у нестабільних політичних та економічних умовах сучасної України дуже важлива для держави й населення, оскільки вона є гарантом політичної, економічної, зокрема фінансової і соціальної стабільності, покращення макроекономічної ситуації та якості життя суспільства. Водночас це важливо і на мікроекономічному рівні для підприємств, оскільки вони через несформований ринок і конкурентне середовище, а також правову незахищеність вітчизняного виробництва значною мірою зацікавлені в такій стабілізації, яка є важливою передумовою забезпечення їх стратегічних інтересів.

Різні аспекти формування та вдосконалення організаційно-економічного механізму сільськогосподарського виробництва висвітлені у працях О.Ф. Балацького, О.М. Бородіної, А.І. Даниленка, О.П. Карасьова, Л.О. Мармуль, О.А. Никитюка, В.В. Писаренка, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука та інших.

Питання соціально-економічної ефективності екологічно безпечного виробництва, міжнародного досвіду організаційної та економічної підтримки, зокрема держав-

ного стимулювання розвитку цього виду господарювання, досліджували багато вітчизняних учених, серед яких В.І. Артиш, Н.М. Головченко, Н.В. Зіновчук, М.І. Кобець, Є.В. Милованов, М.К. Шикуча, О.І. Шкуратов, О.В. Шубравська, О.М. Яценко та ін. Проте проблеми розроблення та покращення організаційно-економічного механізму розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції крізь призму форм державного регулювання майже не відображені в наукових працях, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою дослідження є визначення та аналіз основних елементів організаційно-економічного механізму розвитку органічного виробництва з метою їх гармонізації та зростання ефективності такого виробництва в галузях національної економіки.

Формування основних засад організаційно-економічного механізму в органічному виробництві здійснюється на двох рівнях: зверху – державними органами влади (Міністерством аграрної політики та продовольства України й відповідними департаментами, санітарно-епідеміологічною і карантинною службами та іншими), центральними й регіональними законодавчими та виконавчими органами влади і знизу – виробниками органічної сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами, експортерами та імпортерами, споживачами та їх асоціаціями.

Вважаємо, що при переході сільгосп-підприємств на екологічні методи господарювання до основних завдань державного регулювання належать створення умов для

відтворення природних ресурсів, передусім земельних, включаючи відтворення ґрунтової родючості, та запобігання екологічній небезпеці шляхом обмеження техногенного навантаження на агроекосистеми.

Вони можуть бути реалізовані через організаційно-економічний механізм, який відображає взаємозв'язок держави з господарюючими суб'єктами в умовах ринку, забезпечуючи збалансований розвиток сільськогосподарського виробництва екологічного спрямування, мета якого полягає в ефективному виробництві фізіологічно повноцінної продукції, підвищенні її якості, відтворенні родючості ґрунтів, поліпшенні стану довкілля. На нашу думку, формування такого механізму має здійснюватися з використанням економічних методів та важелів з одночасним нормативно-правовим та інформаційним забезпеченням (рис. 1), що сприятиме підвищенню ефективності процесу виробництва органічної сільськогос-

подарської продукції в галузях національної економіки.

Проблема ефективного управління еколого-економічними системами сільського господарства є складною і повинна вирішуватися з урахуванням взаємозв'язку всіх основних складових: державної економічної й екологічної політики та нормативно-правової бази. Для цього необхідна послідовна політика держави, а також системи практичних дій на кожному підприємстві щодо поліпшення виробничого процесу з використанням комплексу організаційно-економічних і соціальних заходів економічного стимулювання.

Основними фінансово-економічних заходами щодо здійснення державної підтримки розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції в нашій країні слід вважати: субсидіювання процентної ставки за кредитами і частини витрат на виробництво та страхування урожаю

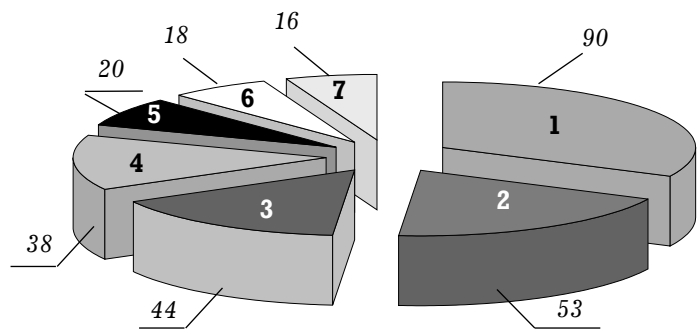

Рис. 1. Формування організаційно-економічного механізму розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції

для виробників органічної продукції, дотації, пільгове кредитування й оподаткування, а також удосконалення механізмів регулювання регіональних ринків. Крім того, держава може підтримувати екологічну інспекцію, службу екоконсалтингу, відповідні збутові й постачальницькі організації, органічні насінницькі та племінні господарства, наукові дослідження, союзи, партнерства та спеціальні програми розвитку органічного сільського господарства.

Наприклад, в Австрії уряд розробив пакет заходів допомоги фермерам щодо підвищення якості продовольства і скорочення імпорту добрив. В окремих країнах (Франції, Великобританії, Греції) виплачуються субсидії при переході на виробництво органічної сільськогосподарської продукції. У більшості ж держав дотації (субсидії) переважно орієнтовані на господарства, що вже перебували [1, с. 188]. При цьому відсутність системи державного субсидювання та підтримки виробництва органічної сільгосппродукції протягом перехідного періоду 2005–2008 рр. спричинила зменшення органічних площ: у Франції – на 0,7%, Греції – 3,5, Данії – 1,3, Нідерландах – 4,1% [7, с. 275]. Тому така підтримка товаровиробників за кордоном стала дієвим інструментом стимулювання розвитку органічного виду господарювання.

Так, згідно з проведеним опитуванням у Житомирській області, 90% респондентів вважають, що саме державна підтримка сприятиме розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції (рис. 2). Цілковито об'єктивно можна екстраполювати отримані дані на українців загалом.

Рис. 2. Можливі варіанти сприяння розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції, частка опитаних, %: 1 – підтримка держави; 2 – наявність спеціальної техніки і технологій; 3 – відповідні ціни; 4 – доступність кредитів; 5 – вимоги СОТ; 6 – підтримка Євросоюзу; 7 – інша відповідь

Зазначимо, що в регіоні планується виділення сільськогосподарським товаровиробникам із обласного бюджету дотацій за виращену і реалізовану на місцеві переробні підприємства та бюджетні установи органічну продукцію в розрахунку до 500 грн за 1 т продовольчого зерна (жита, пшениці) та по 300 грн – за кожену тонну картоплі й овочів. Таким чином, можна спрогнозувати ймовірні обсяги фінансування виробників органічної продукції (табл. 1).

Тому для забезпечення стабільної екологічної ситуації у процесі сільськогосподарського виробництва, на нашу думку, доцільно розробити цільові державні програми ведення органічного сільгоспвиробництва, спрямованого на ресурсозбереження і підвищення якості продукції та довкілля [2, с. 53]. Зокрема, існує нагальна потреба в реалізації державної програми збереження земельних ресурсів та відновлення родючості ґрунтів до 2015 р., а також посилення контролю за землекористуванням та охороною земель.

Таблиця 1

Прогнозні обсяги та джерела фінансування виробників органічної продукції в Житомирській області, млн грн

Джерело фінансування	Обсяг фінансування, усього	У тому числі		
		2013	2014	2015
Обласний бюджет	2,0	0,5	0,7	0,8
Зовнішні та внутрішні інвестиції, інші джерела фінансування	8,65	0,75	2,4	5,5
Усього	10,65	1,25	3,1	6,3

Попри це, в українському законодавстві поняття *органічна сільськогосподарська продукція* наразі немає, як і власне закону про її виробництво. Ринок вітчизняної органічної продукції перебуває лише на початковій стадії формування, оскільки обсяг сертифікованих органічних земель становить лише 0,7% від загальної площі сільгоспугідь. Відсутня й належна внутрішня система сертифікації органічного виробництва. Сьогодні існує лише одна національна сертифікаційна компанія – ТОВ «Органік стандарт», що інспектує сільськогосподарські підприємства, а сертифікацію здійснює Інститут екологічного маркетингу (ІМО, Швейцарія).

У процесі теоретичних досліджень нами виділені чинники, які сприяють організації виробництва органічної сільськогосподарської продукції на різних рівнях: держави, регіону, підприємства (рис. 3).

У регулюванні розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції важливу роль відіграє міжнародний досвід сертифікації підприємств відповідно до стандартів. Базовими для розробки національних стандартів органічного агровиробництва є стандарти Міжнародної федерації руху за органічне сільськогосподарське виробництво (IFOAM), в яких визначені вимоги до органічного виробництва. Міжнародні стандарти

Рис. 3. Фактори, що сприяють розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції

відображають сучасний рівень органічного виробництва і містять вимоги щодо виробництва, переробки зберігання та реалізації органічної сільськогосподарської продукції [8]. Головною метою сертифікації є здійснення контролю на всіх етапах життєвого циклу продукції, що забезпечує прозорість виробничого процесу.

Сфера дії органічної сертифікації досить широка і визначається складом її об'єктів, зокрема: землі, продукція, роботи і послуги, до яких пред'являються вимоги екологічної безпеки; технологічні процеси виробництва; природні і техногенні чинники [6, с. 58].

В Україні, як зазначалося вище, сертифікація виробництва органічної сільськогосподарської продукції перебуває на початковому етапі розвитку, хоча в цьому напрямі вже немало зроблено, оскільки, крім національної, існує близько одинадцяти іноземних сертифікуючих структур. Серед них: SKAL International (Нідерланди), якою створено Контролюючий союз України (СУУ), Lason (Німеччина), Biokontroll Hungaria (Угорщина), ІМО (Швейцарія), Bioinspecta (Швейцарія), Maharishi Vedic Organic Institute (США), а також представники Італії, Польщі та інших країн [3, с. 29].

Кожні стандарти, згідно з якими здійснюється сертифікація виробництва органічної продукції, мають власні знаки маркування, що розміщуються на її упаковці з метою допомоги споживачеві вирізнити

таку продукцію з-поміж іншої. Наводимо окремі фірмові знаки маркування органічних переробних підприємств в Україні (рис. 4).

Варто зазначити, що останнім часом посилюється інтерес до екологічного маркування продуктів як на національному, так і міжнародному рівнях. У світовій практиці діє система стандартів щодо екологічного маркування продукції серії ISO 14000 (табл. 2). Із позицій підприємництва, екологічне маркування покликане звертати увагу покупців на безпечні продукти.

Чотири стандарти ISO комплексу 14020 прийняті в Україні як державні, а саме: ДСТУ ISO 14020-2003, ДСТУ ISO 14021:1999-2003, ДСТУ ISO 14024-2002 та ДСТУ ISO/TR 14025-2002 «Екологічне маркування та декларації. Екологічні декларації типу III».

Зазначимо, що використання на підприємствах комплексу стандартів ISO 14000, процедур екологічного аудиту й органічної сертифікації передбачає кілька видів економічних ефектів, які визначаються низкою переваг та додаткових можливостей, зокрема:

- зменшенням негативного впливу на довкілля;
- створенням і зміцненням сприятливого іміджу підприємств;
- виходом на світовий ринок продукції, виготовленої з вітчизняної сировини, підвищенням її конкурентоспроможності;

Рис. 4. Знаки маркування органічних підприємств-переробників в Україні

Система стандартів екологічного маркування продукції серії ISO 14000

Найменування документа	Зміст
ISO 14020 – «Екологічне маркування та декларації. Загальні принципи»	Згідно зі стандартом, мета екологічної етикетки і декларації – довести до споживача надійну інформацію про екологічні характеристики продукції або послуг, що, у свою чергу, сприяє розширенню ринку збуту конкретної продукції і зниженню шкідливих впливів на довкілля
ISO 14021 – «Екологічне маркування і само декларації. Екологічне маркування типу II»	Самодекларуючі екологічні заяви встановлюють вимоги до екологічних заяв у вигляді словесних формулювань, знаків і графічних зображень, що стосуються продукції, загальні методи оцінювання й перевірки самодекларованих екологічних заяв, спеціалізовані методи оцінювання і перевірки окремих заяв
ISO 14024 – «Екологічне маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи»	Стандарт розглядає програми екологічного маркування, відповідно до якого екологічну етикетку отримує продукція, що відповідає певним вимогам. Таким чином, етикетка ідентифікує продукцію, якій віддається перевага через її екологічність у рамках певної групи однорідної продукції

- удосконаленням маркетингу і реклами з урахуванням екологічних параметрів продукції та застосовуваних технологій;
- сприятливими умовами для розвитку взаємозв'язків із діловими партнерами за кордоном і залученням додаткових інвестицій;
- основою для збільшення акціонерної вартості підприємства;
- створенням нових робочих місць;
- удосконаленням структури експорту [5, с. 36].

Розвиток наукового потенціалу у сфері екологічної спрямованості сільського господарства, на нашу думку, можливий шляхом проведення прикладних наукових досліджень у рамках Концепції сталого розвитку АПК, упровадження експериментальних наукових розробок у виробництво, пропаганди інновацій через інформаційно-консультаційну службу, проведення виставок-ярмарків.

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції потребує теоретичних і практичних досліджень розширеного відтворення ґрунтової родючості. Проблема підвищення продуктивності й ефективності використання сільськогосподарських угідь знайшла своє відображення у Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року [4]. Цілями здійс-

нення заходів щодо підтримання ґрунтової родючості є збереження і раціональне використання земель сільськогосподарського призначення й агроландшафтів, а також створення умов для збільшення обсягів виробництва високоякісної продукції при виконанні комплексу організаційно-технологічних і економічних заходів з використанням сучасних досягнень науки й техніки. Програмою передбачаються як пряме виділення державних інвестицій на будівництво, реконструкцію й відновлення об'єктів меліорації, проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, так і надання державної підтримки окремим програмним заходам.

Зазначене потребує знання особливостей технологічного процесу виробництва органічної сільськогосподарської продукції та розробки системи управління ним. Діючий механізм управління якістю сільськогосподарської продукції в Україні передбачає контроль з боку сертифікаційної організації. Враховуючи, що подібних організацій майже немає, важливою стає співпраця сертифікуючих органів з державними структурами, які виконують функції контролю якості.

У процесі дослідження встановлено, що при формуванні елементів системи управління виробництвом і якістю сільськогосподарської продукції слід урахувати

зовнішні і внутрішні впливи на діяльність підприємств (рис. 5).

У зв'язку з цим у структурі системи управління органічним виробництвом ми виділяємо декілька рівнів: державний, галузевий та підприємств.

Управління на державному рівні може здійснюватися тими ж органами, які зазвичай управляють якістю продукції: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Укрметрстандарт, а також інші державні органи міжвідомчого значення. Міжвідомчий контроль за якістю сільськогосподарської продукції в рамках наданих повноважень і чинного законодавства можуть виконувати Міністерство екології та природних ресурсів України і Міністерство охорони здоров'я України.

На галузевому рівні функції управління якістю сільгосппродукції повинні реалізувати Міністерство сільського господарства і продовольства України, Державний департамент продовольства, Департамент розвитку аграрного ринку, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України.

На сільськогосподарському підприємстві управління якістю відбувається на рівні процесу виробництва органічної сільськогосподарської продукції технологічними службами по галузях (агрономічна, зооветеринарна, інженерна, економічна).

У межах області повноваження з управління якістю сільськогосподарської продукції можуть виконувати: комітет з питань аграрної політики та земельних відносин; центр стандартизації, метрології та сертифікації; обласне управління сільського гос-

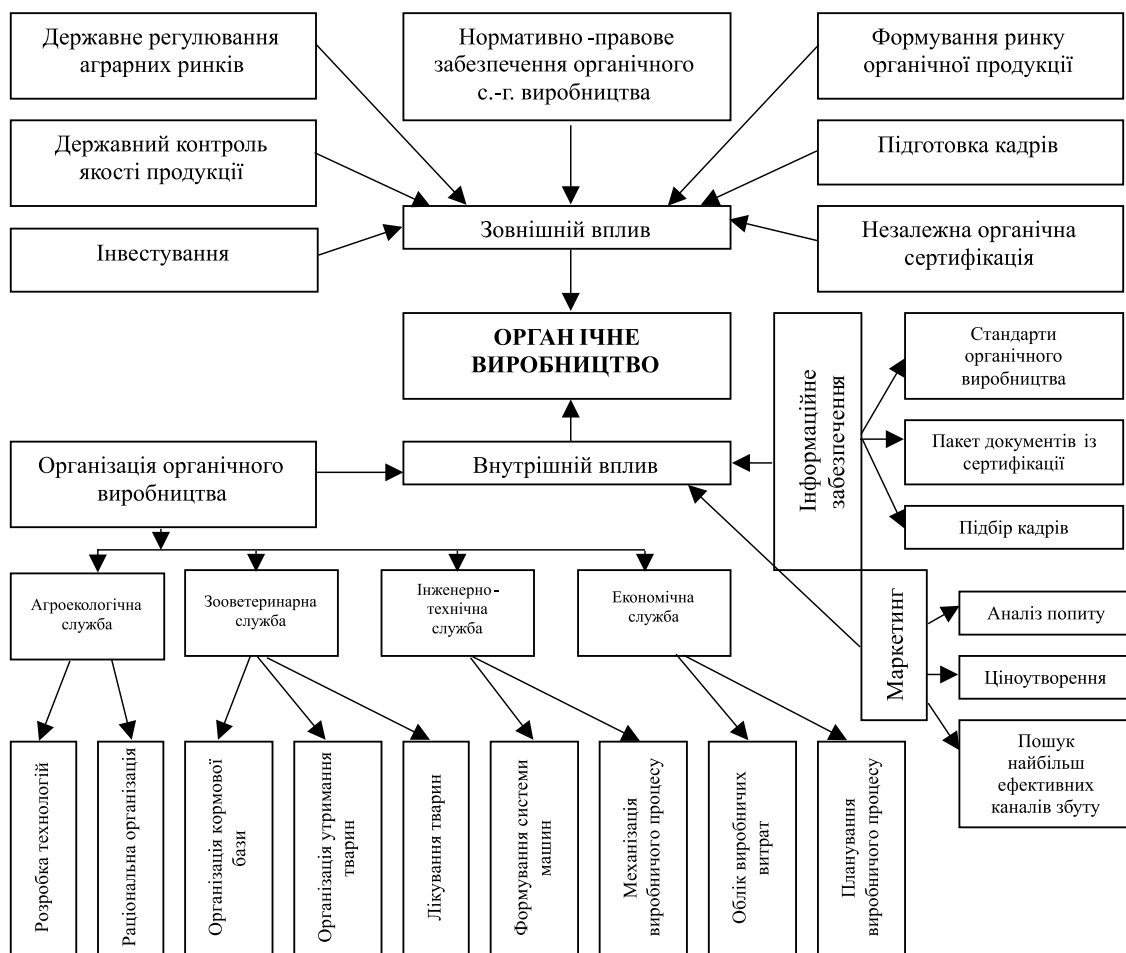

Рис. 5. Система управління виробництвом органічної сільськогосподарської продукції на підприємстві

подарства, у т.ч. відділ закупівель і якості сільськогосподарської продукції; інспекція з торгівлі, якості товарів і захисту прав споживачів; комітет природних ресурсів.

Як основний документ з управління якістю сільськогосподарської продукції слід використовувати стандарти органічного агропромисловництва і методичні рекомендації з організації органічного сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, у процесі розробки системи управління виробництвом органічної сільгосппродукції слід урахувувати всі викладені вище положення. Необхідно, щоб ця система ґрунтувалася на гармонізації стандартів ISO 9000, ISO 14000, а також відповідних міжнародних і регіональних стандартах.

Для ефективного функціонування системи управління виробництвом органічної сільськогосподарської продукції пропонуємо розробити відповідну нормативно-методичну документацію, а саме: порядок і процедуру проведення сертифікації виробництва органічної сільськогосподарської продукції; класифікатор вимог до виробництва, переробки і зберігання органічної сільськогосподарської продукції; типові положення щодо маркування органічної сільськогосподарської продукції; положення про регіональні центри розвитку і сертифікації виробництва органічної сільськогосподарської продукції та про лабораторії аналітичного контролю органічної продукції і порядок її акредитації.

Варто зазначити, що при переході до ринкових умов господарювання нормальне функціонування ще недостатньо сформованого та самостійного виду господарювання неможливе без відповідного нормативно-правового забезпечення, що є одним з основних стримуючих факторів розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ

Таким чином формування та функціонування організаційно-економічного механізму розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції спрямоване на підвищення еколого-економічної ефективності системи ведення сільського господарства шляхом позитивного впливу на стан ґрунтів, агроландшафти та дов-

кілля в цілому, а також зростання доходу та конкурентоспроможності господарств, зменшення витрат виробництва і природоохоронних виплат. Разом з тим очікуються екстернальні ефекти, що виникатимуть унаслідок діяльності господарств з виробництва органічної сільськогосподарської продукції в інших суб'єктів господарювання, а саме: додатковий дохід переробної галузі, зменшення безробіття, підвищення рівня життя населення, зростання вартості сільськогосподарських угідь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Головченко Н.М. Підвищення доходів виробників органічної продукції / Н.М. Головченко // Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / [за ред. д-ра екон. наук О.М. Бородині]; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К.: Четверта хвиля, 2008. – С. 186–190.
2. Зіновчук Н.В. Деякі аспекти державного регулювання виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції в Україні / Н.В. Зіновчук // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2002. – Вип. 52. – С. 51–56.
3. Никитюк О.А. Сертифікація і стандартизація продукції органічного землеробства / О.А. Никитюк // Агроекологічний журнал. – 2009. – № 2. – С. 26–31.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» № 1158 від 19 вересня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Шкуратов О.І. Організаційно-економічний механізм екологічної безпеки в аграрному секторі економіки / О.І. Шкуратов, О.І. Ковалів // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 2. – С. 34–37.
6. Шубравська О. Ринок органічної продукції та перспективи його розвитку в Україні / О. Шубравська // Економіка України. – 2008. – № 1. – С. 53–61.
7. Яценко О.М. Світовий ринок органічної продукції: сучасний стан і перспективи розвитку / О.М. Яценко, Ю.С. Завадська // Екологічні, технологічні та соціально-економічні аспекти ефективного використання матеріальної бази АПК. – Л.: Нац. агроуніверситет, 2008. – С. 271–278.
8. International Federation of Organic Agriculture Movements [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org>.